

A MAGYAR VERSTAN FORRADALMÁRA

Emlékezés Gábor Ignágra, születésének századik évfordulóján

Verstant Horváth Jánostól tanultam. Középkori verseinket is az ő ritmizálásában ismertem meg. Tökéletesen kielégített, s egy-két részletől eltekintve, ma is kielégít. Gábor Ignác nevével az ő tanulmányában találkoztam, „A középkori magyar vers ritmusa” füzetében. „Céлом nem Gábor Ignác megcáfolása, eredményeim mindamellet megcáfojják őt” – olvastam, s igazat is adtam neki. Még mikor Túróczi-Trostler kezembe nyomta – valamikor 1942-ben – a „Magyar ritmika válaszutja” frissen megjelent füzetét, azzal fogadtam: „Még mindig...?” De a szenvedélyes érvelés, néhány részletigazság meggyőző ereje – mint a metszet gyöngülésére felhozott példái – fölkellették érdeklődésemet: elővettem „A magyar ősi ritmus”-t is. Ritmizálása egyik helyen tetszett, másikon taszított: de megkapott a betűrím-gazdagság, amit Zrínyiben mutatott ki a Szent László-ének eredetiségének bizonyítása, és éreztem, hogy „van valami” a szabad szótagszámú ütemek konok bizonygatásában és a heves kifakadásban a „rattatata-ratta” ellen. Vagyis a tüske belémtört: a diák hite megingott professzora kizárólagos igazában, s a probléma nem hagyott többé nyugodni.

Zenefolkloristának készültem, „dallamban fogant vers” Kodályra, Szabolcsira hivatkozó elmélet természetesen hangzott fülemnek. De éppen mert zenefolklorista voltam, közelebből tudtam vizsgálni a segítségül hívott zene tényeit: azokat nem lehetett egyeztetni az elmélettel. A gáborignáci tétel egyre követelőbben csengett fülemben: csak a nyelvből lehet magyarázni a vers ritmusát.

Ma már szinte hihetetlennek tűnik, hogy lehetett ez sokáig vitatható. Hiszen más népek ritmusrendszerét is nyelvükből magyarázzuk! És egyáltalán lehet-e nyelvben, szövegben megvalósuló ritmus más, mint nyelvi eredetű?

Csak hát ismerni kell a nyelv törvényeit. És Gábor Ignác korában még nem pillantottak bele olyan alaposan törvényeibe, mint azóta, amikor már műszeres mérések eredményeit is tanították az egyetemen. Ő idegen irodalmak felől közeledett a magyar vershez, idegen versek, nyelvek tanulságait kereste bennük. Baj volt ez? Látszólag igen, mert olyan törvényeket erőltetett versünkre, amelyek nem fértek meg az anyanyelv tapasztalataival. De mégis ő hozta a helyes alapelvet: hogy a nyelvi tények szabják meg a ritmust, nem a formai képlet. Nem is olyan ártalmas néha az idegenbe tett kitérő: más tapasztalatokkal gazdagítja az itthoniakat, segít felszámolni az egyoldalúságot, új oldalról nézni a makacsul egy oldalról látott dolgokat.

Vagyis elméleti tájékozottság hazai tények félreértésével Gábornál – hazai tények helyes értékelése csak helytelen elvi alapon Horváthnál? Ez is csak félig igaz. Gábor helyesen olvasta Aranyt és Zrínyi igen sok helyét, Horváth pedig, hogy elméletének végső konzekvenciáját levonja, még a hármastagolás lehetőségét is megtagadta a magyar verstől, s a Mátyás anyját is rattarattáival akarta olvastatni: Szilágyi Ör-zsébet”, „Hamar a ma-darat”: vagyis legalább annyira erőszakot követett el a nyelven, a „hazai tapasztalatokon”, mint ellenfele.

Aki szintén tévedett. De vannak termékeny tévedések. Az övé az volt, mert a legfontosabb ponton bolygatta meg a magyar vers elméletét: a képlet hangsúly-szülő erejénél és a kötelező szólamszám-ismétlésnél. Persze Horváth János is kellett, hogy szembeszegüljön avval a magyarázattal, amelynek téves kiindulása és sok hibás ritmizálása megint csak túllökte volna az igazságon az elméletet. Így ott maradtak a kritikus pont fölött ide-odahúzgálva a véleményeket az igazság körül. A fő tévedés a szóhangsúly volt, amiben mindketten hittek. Az egyik levonta a végső következtetést belőle és min-

den szó elejét ütemkezdetnek tette meg (ahol nem kellett neki is megalkudnia, mert több szókezdet volt, mint amennyi ütem). A másik ezt a gyakorlatot nem fogadta el, s az eltéréseket magyarázta a dallamtól örökölt képlet hatásával.

Arany László tudta volna föloldani az ellentétet. Ő is a nyelvből indult ki, de ő azt is tudta, hogy nem minden szónak van külön hangsúlya, csak a szólamnak. Mért hagyta mégis abba munkáját? Valószínűleg érezte, hogy nem tud megbirkózni minden problémával. Elmélete nem számolt az ötszótagos szólamok kettétagolódásával – a régi irodalomnak ez a gyakori formája kevésbé volt ismeretes az ő idejében –, s egyedül a korabeli népdalból nem lehetett minden kérdésre magyarázatot kapni. Kellott a középkori versek fölfedezése, kellett Gábor Ignác ógermán és óhéber verseken edzett szeme a szabad szótagszámú vers felismeréséhez, kellett Horváth János makacs ellenszegülése, majd Németh László perújítása, nyelvészet, zenefolklor és újra Arany László, egymás vállára kellett állnunk, hogy túljussunk a vár falán.

Időnként tanácsos újraolvasni olvasmányainkat. Ma sokkal többet látok Gábor tanulmányaiiban, mint mikor először voltak a kezemben. Ami a legképtelenebbnek látszott akkor: az ütemelőző tanában is volt valami igaza. A magyaros verselésben nincs ugyan, de lehetősége benne van a nyelvben, s érvényesül a jambusban. És milyen igaza volt a metszet kérdésében és Arany tizenkettőseinek változatos megoldásában!

Az újraolvasás rádöbbsen mulasztásainkra is. Nemrég valami példa keresése végett újra belelapoztam a „Magyar ritmika válaszutjába”. Újra mosolyogtam a harcos vitaközön, aki 1942-ben Sík Sándorral adat magának igazat az Irodalomtörténetben a Zrínyiász háromszáz éves évfordulójára írandó képzeletbeli cikkben. De most belémszúrt az évszám: 1951. Ez nekem akkor nem jutott eszembe! Hiszen könyvem 1952-ben jelent meg, s éppen a Zrínyi-fejezet egy évvel előbb, pontosan, ahogy ő megjósolta, 1951-ben, és éppen az Irodalomtörténet-ben. Gyorsan elővettem azt a számot – lássam, hogy emlékeztem meg róla. Bizony, csak egy elutasító mondatban. Igen, mert éppen csak kiemeltem könyvemnek akkor már kész kéziratából a Zrínyi-fejezetet, s Gáborról is meg többi elődömről is a Bevezetésben emlékeztem meg. Pedig ha eszembe lett volna jóslata és fölfogtam volna, hogy részben éppen azt valószínűsít meg, bizonyára írtam volna elejére valami melegebb hangú megemlékezést. Hogy neki köszönhetjük a kiindulást, ami a megoldáshoz vezetett. Vagy hogy nélküle nem jutottunk volna el a magyar vers olyan szemléletéhez, amilyent akkor könyvem képviselt.

Mert ez egészen bizonyos: nélküle tatán sose került volna vissza a magyar ritmus magyarázata a helyes nyelvi alapra. Vagy legalább annyi bizonyos, hogy én nem találtam volna meg azt a magyarázatot, amit most vallok. S megüti szemem a befejező mondat: „Kár, hogy Gábor már meg nem érthette igazának e fényes diadalát.” Felütöm az Irodalmi Lexikont, hogy vajon hány éves lett volna 1951-ben, kötelező volt-e ez a lemondó fogalmazás. Igen is, meg nem is: nyolcvanhárom. Fiától tudtam meg azóta, hogy 44-ben még nagyon friss erőben volt, minden reménye meglett volna, hogy megérje. S akkor talán még együtt vitatkozhattunk volna, talán még meg is győztük volna egymást. De legalábbis láthatta volna, hogy szava nem volt pusztába kiáltott szó.

Azonban a csúf napok végzete őt is utolérte: Pest felszabadulása előtt három nappal fogták el és lötték agyon a nyilasok.